
SANTA ÀGATA

De la festivitat religiosa que se celebrava al Lluçanès,
a la commemoració en memòria de la crema de la vila de Prats de Lluçanès

Francesc Xavier Cortada i Jordà
Prats de Lluçanès, febrer 2023

© del text: F. Xavier Cortada i Jordà i Pere Mestre i Boix.

© de les imatges: els seus autors o actuals propietaris, que ja anotem a cada fotografia.

Edició digital per felicitar la Diada de Santa Àgata de Prats de Lluçanès 2023.

Disseny portades: Pla-Valldaura.

Supervisió del text: Lluís Vila i Vilalta.

SANTA ÀGATA

De la festivitat religiosa a la Diada de Santa Àgata de Prats de Lluçanès

Una màrtir del segle III

El nom Àgata o Àgueda és d'origen grec (*agathe*) que significa bo, en el sentit de bondados, de bona persona o una persona noble. Santa Àgata de Catània va ser una jove siciliana, d'una família distingida i de gran bellesa. El senador Quincià, aprofitant les persecucions que l'emperador Deci va realitzar contra els cristians, va fer-li propostes amoroses, però fou rebutjat per la santa, que ja s'havia compromès amb Déu. Quincià, al veure que la jove no cedia als seus desitjos, va enviar-la a un bordell, amb l'ajuda d'Afrodísia, però ella va conservar la virginitat.

El senador, encara més enfurismat, va ordenar que la torturessin i li tallessin els pits. Estant a la presó, en una visió, va veure sant Pere curant-li les ferides. Més tard, per ordre de Quincià, va ser posada sobre un llit amb brases de foc. Aleshores es va desfermar un terratrèmol. La noia va morir a la presó a mitjans del segle III.

Martiri de santa Àgata, Sebastiano del Piombo, 1519 (Palazzo Pitti, Florència)

El Concili de Trento promou les advocacions populars

La celebració de santa Àgata és una de les festes més antigues que es coneixen, possiblement per ser una màrtir que es remunta als primers segles del cristianisme i que el Concili de Trento va respectar i preservar.

Les raons per a la convocatòria del Concili de Trento¹ (1545-1563) són molt diverses, una d'important és la de donar resposta a la Reforma protestant, però també n'hi ha d'altres, com els acords adoptats en la sessió dels dies 3 i 4 de desembre de 1563, que tracten de la veneració de sants i santes i també de les seves relíquies, que a través dels seus records servien per potenciar el culte de forma tangible.

¹ Concilio de Trento: https://es.wikipedia.org/wiki/Concilio_de_Trento (05-02-2023)

El concili, fins i tot aconsella a artistes sobre les seves pintures. Una de les imatges que s'emmarca en l'ús del catolicisme després del concili és Santa Àgata de Catània, pintada per Zurbaran² entre els anys 1630 i 1633. Aquesta pintura, com tantes altres, intenta empoderar els màrtirs i mostrar el seu dolor com un mitjà de redempció. En el cas d'aquesta obra es mostra la santa en un contrallum, com una donzella que duu una plata on hi ha els seus pits, amb una mirada serena i pietosa, en lloc del turment que mostren moltes pintures d'abans del concili.

Detall de *santa Àgata*, Francisco de Zurbarán, 1630 (Musée Fabre, Montpellier)

A Europa hi ha moltes festivitats dedicades a santa Àgata. A prop de Catalunya també hi ha aquesta tradició que ve de lluny. Fou nomenada patrona del País Basc. En molts llocs del País Valencià hi ha una gran devoció i celebren les seves festes fent repicar fort les campanes, amb grans batallades, com a la Torre d'Alcúdia i a Xèrica.

A Barcelona hi ha la capella de Santa Àgata, un edifici gòtic que va ser construït l'any 1302, a la plaça Reial. La seva primera advocació va ser en honor a Santa Maria, fins que a l'any 1601, gràcies a la custòdia de les relíquies de Santa Àgata³, va canviar de nom.

Al llarg dels segles es va anar diluint la seva celebració, com tantes altres festivitats, però encara avui en moltes poblacions de Catalunya està fortament arrelada, com per exemple a Deltebre, Tivenys, Bellaguarda, Cervià de les Garrigues, Castellans, Vinaixa, el Cogul, Uldecona, Biosca, Llardecans o Vallbona de les Monges⁴.

² Laura Maria Palacios Méndez: <https://www.escuela deateneas.com/2019/08/el-pecho-en-la-historia-del-arte-santa.html> (2/2/2023)

³ AMADES. *Costumari català*. Vol I, 1950, pàg. 723. "El rei Martí l'Humà va fer donació a la capella del seu palau reial d'una relíquia de la santa i de la pedra damunt de la qual va sofrir martiri, pedra que, segons la veu popular, encara mostrava taques de sang. Per raó d'aquestes relíquies, la capella reial va adoptar per patrona Santa Àgata. (Amades, Joan, *Costumari Català*, volum 1, pàg. 723.

⁴ Generalitat de Catalunya. <http://patrimonifestiu.cultura.gencat.cat/Festa-de-Santa-Agueda-Deltebre>

Santa Àgata al Lluçanès durant els segles XVII i XVIII

En terres del Lluçanès no hi ha cap capella dedicada a santa Àgata. Tampoc coneixem, de moment, si en alguna església hi ha o hi havia hagut algun altar dedicat a la santa, fins i tot no sabem si en algun racó d'alguna església o rectoria es conserva la imatge de santa Àgata. En tot cas, sabem que l'església més propera a casa nostra és la que hi ha dins el terme de Gaià, amb goigs dedicats a la santa, ubicada dins l'antic recinte del castell de Gaià, avui desaparegut.

Tanmateix tenim documentades diverses festivitats dedicades a la santa. És interessant el que ens diu la consuetud de Sant Martí de Merlès, quan detalla algunes de les principals festivitats del calendari litúrgic de l'any 1701:

*“Diferents festes de devoció acostumen lo poble oir Missa, si se amonesta lo dia antes, les quals festes són les de Maria Santíssima, Octaves de les festes de precepte de la Señora, dia de Sant Antoni Abad, de Sant Sebastià, de **Santa Àgata**, de Sant Tomàs de Aquino, de Sant Pere Màrtir, Aparició de Sant Miquel, tres dies de lletanies, Octava de Corpus, dia de Sant Antoni de Pàdua, de Sant Domingo, de Sant Gil, de la Exaltació de Santa Creu, dia dels Sants Àngels de guarda, de Sant Francesc, de Sant Francisco Xavier i en lo dia de la Dedicació de la Iglésia, que és a deu d'octubre i no ha molt temps era de precepte. Assisteixen també als aniversaris de la Confraria del Roser, dient-se de matí.”⁵*

Hi ha una altra consuetud, de l'església de Santa Maria d'Olost, de l'any 1649, que a l'apartat 15 titulat “*Benedicció de fonts, Purificació de Nostra Senyora, dia de Rams*”, ens parla de les fonts baptismals del Dissabte Sant, de Pentecostés, de la Candelera, del Diumenge de Rams, de sant Pere Màrtir, del dia de sant Blai, de santa Àgata i del Dimecres de Cendra.

Pel que fa a la festivitat de Santa Àgata, ens informa que aquesta festa va encaminada a demanar que faci bon temps, sense descuidar de repicar les campanes al llarg de tot el dia. També ens explica que hi havia un monjo, que era l'encarregat de tocar les campanes i que si no ho fa tal com els obrers li diuen, aquests tenen el dret d'encarregar-ho a qui ells vulguin, de la manera que transcrivim literalment:

*“... dit dia de **Santa Àgata** los obrers acapten per fer dir una missa y tocar tot lo dia per la necessitat dels temps, els hi donen 4& per lo tocar al monjo y, si ell no se accontenta de dita distribució, los obrers fan tocar a qui a ells apar (vulguin).”⁶*

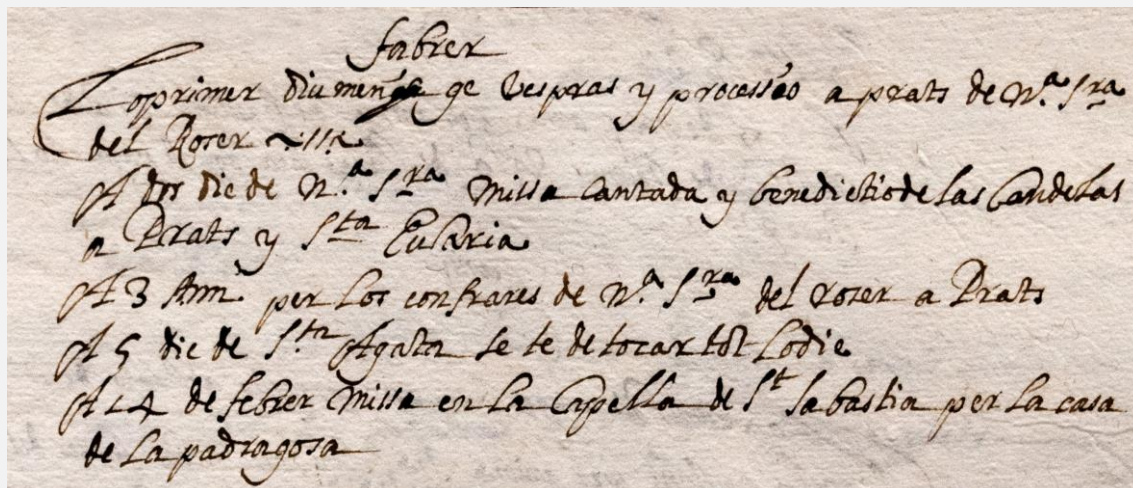
Una tercera consuetud, aquesta de Prats i Santa Eulàlia de Pardines, de l'any 1656, quan encara la parròquia de Sant Vicenç era sufragània de Santa Eulàlia, explica les festivitats que s'han de fer en una o altra església. Pel que fa al dia 5 de febrer només hi ha una ratlla, però és molt significativa, ja que ens confirma la celebració de la festivitat

⁵ Consuetud de Sant Martí de Merlès (Arxiu Biblioteca Episcopal de Vic, AEV, I/1, 1701)

⁶ Consuetud de Santa Maria d'Olost (AEV, I/1, 1649)

de santa Àgata, amb un repic de campanes al llarg de tot el dia. Aquí transcrivim el que ens diu de les festivitats de tot el mes de febrer:

*"Lo primer diumenge, vespras y processó a Prats de Nostra Señora del Roser.
A dos dia de Nostra Señora, missa cantada y benedicció de las Candelas a
Prats y Santa Eulàlia.
A 3 Itm. per los confreres de Nostra Señora del Roser a Prats.
A 5 dia de **Santa Àgata** se te de tocar tot lo dia.
A 14 de febrer missa en la Capella de Sant Sabastià per la casa de la
Padragosa."*⁷

Concòrdies i arbitratges. Consueta de Prats de Lluçanès i Santa Eulàlia de Pardines, 1656
(Arxiu Cúria Fumada, 3906, 1572-1814)

I finalment hi ha la consuetud de Sant Feliu Sasserra, de l'any 1657, que a la portada duu el títol de "*Consuetas, Celebracions, y Reduccio antigues*". Dins del llibre hi ha diversos apartats, alguns fan referència a anys anteriors. En un d'ells hi ha escrit l'encapçalament "*Consueta de les obligacions, y Carrechs ha de tenir lo Sagristà de la Iglésia Parroquial de la Vila de Sant Feliu Çaserra Bisbat de Vich*" i un altre, que és el que ens interessa, porta el títol de "*Consueta de las obligacions y Carrechs ha de tenir lo Monjo de la Iglésia Parroquial de la Vila de Sant Feliu Çaserra Bisbat de Vich*".

En aquest últim apartat hi ha trenta-un punts que l'esmentat monjo ha de complir i en un altre apartat es parla del salari que ha de rebre pel treball del seu ofici. En el punt número quinze diu:

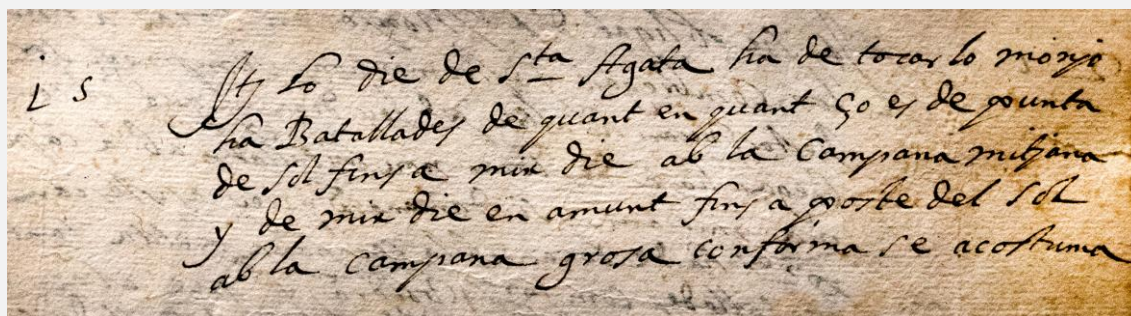
*"It. lo dia de **Santa Àgata** ha de tocar lo monjo ha Batallades⁸ de quant en quant això és de punta de sol fins mig dia amb la campana mitjana y de mig dia en amunt fins a posta del sol amb la campana grossa conforma se acostuma"*⁹.

⁷ Concòrdies i arbitratges. Consueta de Prats de Lluçanès i Santa Eulàlia de Pardines, 1656 (ACF-3906, 1572-1814)

⁸ Batallada. Cops de campana, que poden ser més forts o més fluixos, a intervals diferents i fins i tot, segons l'ocasió, hi pot haver la giravolta completa de la campana.

⁹ Consueta de Sant Feliu Sasserra, 1657 (AEV, F-1, 1)

De les informacions que ens dona aquest volum, es pot intuir que a l'església de Sant Feliu Sasserra hi podia haver una petita comunitat, entre el sagristà, el monjo, el mestre i altres càrrecs, a part del rector. També ens confirma que l'església disposava, com a mínim, de tres campanes; la grossa, la mitjana i la petita. I referent al tema que ens ocupa, no sabem si se celebrava missa, però sí que es repicaven les campanes per la festivitat de santa Àgata, des de punta de sol fins a l'hora de la posta. En acabar diu "*conforma se acostuma*", això ens podria fer suposar que el dia de santa Àgata fos una festivitat que ja vingués de lluny.

Consueta de Sant Feliu Sasserra, 1657 (AEC, F-1, 1)

A tall de conclusió podem esmentar que dels quatre documents, en alguns llocs es podia celebrar la festivitat de santa Àgata amb una missa i en altres, la tradició manava que hi hagués un repic de campanes al llarg de tot el dia, com passa avui en molts llocs del país on hi continua havent aquest costum.

Iconografia

Atès el seu martirologi, santa Àgata se la invoca pel mal de pits, la lactància materna, l'escassetat de llet. Així com santa Llúcia és la patrona de les noies, santa Àgata ho és de les dones casades. En molts llocs també la tenen com a protectora dels incendis, recordem que quan va morir, al cap d'un temps l'Etna va entrar en erupció. Al veure aquella situació, els sicilians van agafar el vel de la màrtir i alçant-lo van fer que la lava s'aturés abans d'arribar a la població.

Tornant a la capella de Santa Àgata del palau reial de Barcelona, Amades ens diu que "*després de la mort del rei Martí l'Humà, va fundar-se a la dita capella una confraria sota l'advocació de santa Àgata, integrada per les persones reials i per la noblesa distingida. Només la formaven confreres casats, els quals dedicaven llurs devocions al desig que les mullers respectives obtinguessin una lactància fàcil i sense mal de pits*"¹⁰.

Al ser la patrona de les dones casades, hi havia hagut el vell costum que en alguns llocs del nostre país, el dia de santa Àgata es celebrés una festa de caire carnavalesc, on les dones ocupen el lloc dels homes. Aquell dia les dones manaven i els homes havien d'obeir, en el ball de la festa les dones eren les que anaven a cercar l'home o bé que aquell dia l'home havia de fer el dinar. Aquest vell costum encara hi ha llocs que es conserva actualment. Segons Amades, aquest aire de festa matriarcal, amb variants diferents, havien tingut lloc a Serós, la Granja d'Escarp, Mirasol, Mequinença, Juncosa, Sudanell, Sunyer, Aitona, Ribera del Cinca, Tortosa. Al poble de Bot contenen que l'Àgata

¹⁰ AMADES, id, pàg. 723.

més vella del poble o de més rang social, trencava dansa amb el senyor rector. Cal recordar que en les matronàlies de Roma, les esclaves també representaven un paper superior al seu rang.¹¹

Com podem veure, la tradició de santa Àgata era molt estesa per tot Catalunya. Segons la seva iconografia, avui podríem dir que la santa seria una de les dones que anirien al davant de les reivindicacions per la igualtat de la dona, tal com moltes altres del nostre temps i com bé diu Josefina Roma¹² *“el dia de santa Àgata les dones prenen la iniciativa i actuen ben a l'inrevés del que fan al llarg de l'any. Convidaran als homes al ball, tancaran els carrers per a fer pagar un impost a tos els que hi arribin o hi circulin, per a sufragar les despeses de la festa, arribaran fins i tot al govern municipal”*.

En els goigs i en la pintura es representa santa Àgata amb la palma dels màrtirs, a vegades amb unes tenalles o amb una safata amb els dos pits.

Amades també ens explica que santa Àgata havia estat la patrona dels fonedors de campanes i dels campaners.¹³ Potser això últim ens dona a entendre el perquè en aquest dia es toquen les campanes més que en altres festivitats. Durant el repicament feien una capta per les cases de la parròquia i al final en feien una bona festa.

Segons la tradició popular, la santa també regia els efectes del temps. En una conversa amb Ernest Erra¹⁴, de cal Penyora, havia sentit a dir del besavi de la Caseta (finals del s. XIX) la següent dita: *“A on s’hi posava la boira el dia de santa Àgata, a l’estiu hi pedregava”*.

Certament hi ha molts versets, refranys o rodolins sobre la santa, recollits per molts folkloristes, com Joan Amades:

*Si plou per santa Àgata
plourà sis setmanes.*

*Si per santa Àgata plou,
el blat de moro creix tot sol.*

¹¹ AMADES, Joan, id, pàg. 723 a 729

¹² ROMA, Josefina. <http://www.laxarxa.cat/actualitat/cultura-i-xarxes/noticia/que-en-sabem-de-santa-agata-o-agueda> (3/2/2023)

¹³ AMADES, Joan, id, pàg. 735

¹⁴ ERRA i NOGUERA, Ernest (St. Martí d’Albars, 1934 – Sta. Eulàlia de Puig-oriol), conversa feta el 2019.

*Per santa Àgueda,
la ceba sembrada
ni que sigui
dins la gelada*

*Per santa Àgata, planta l'alfàbrega;
dama espavilada, ja la té sembrada;
dama garrida, ja la té sortida;
i la galana, transplantada.*

Valeri Serra i Boldu¹⁵, també en té alguns de recollits:

*Desde'l cel, Verge amorosa,
gardeu-nos de tempestats,
de llamps, pedra, enfermetats
i de neula perillosa,
puis sabeu sou poderosa
davant de Déu col·locada.*

Josep M. Vilarmau va recollir una llegenda que se situava a Santa Maria de Merlès:

"D'ací a Marlés, furejant ara una llar, en les tardes plujoses de l'hivernada, ara fent-me'l trobadiç amb algun dels pocs vells venerables que no es donen vergonya de lluir típica barretina musca, en sóc fet bona arreplagadiça.

Ja fa alguns anys, que un bon home, pagès d'aquesta joliva encontrada m'esgranà fil a fil i randa per randa, dues llegendes, herència beneïda del seu avi, que al cel sia, li havia llegat ja apreses d'una generació passada.

Era un dia gris i trist d'una hivernada. A fora la pluja queia prima i calmosa, amb pesantors d'angoixa.

En la dolça llar els tions abrandats es consumien i ens donaven relleus fantàstics, que predisposaven la meua ànima a la tradició i a la llegenda.

-Escolteu Jepet. Vos recordeu el que em diguéreu l'altre dia?... Us reclamo la promesa.-

L'home cavil·là una estona i quan recordà es posà a riure amb un esclat de bonhomia.

-Si, me'n recordo a fe. Vols dir allò de Manyaques, oi?... Oh no en sé pas gran cosa...

-I bé, què en sabeu?...-

-Pots comptar...- em deia aixecant el braç i espolsant els dits... lo que diu tothom... El meu pare m'ho havia contat moltes vegades.-

-Apa doncs que ja em teniu amb frisança-

-Oh be -em deia esclafint una rialla de plena satisfacció- No et pensis que sigui gaire res que valgui la pena no...-

-Sigui com vulgui, Jepet.-

-Ja fa molt temps d'això. L'Avi em digué que a son pare ja li havien contat de ben menut.-

Es diu que abans per allí dalt vora Manyaques, hi havia una bona pagesia, que jo no sé pas com hi deien i que era no molt lluny del Pla de la Mala Junta. ¿El tens present?...

-Si que hi sóc passat alguna vegada empaitant llebres.-

¹⁵ SERRA i BOLDÚ, Valeri. *Calendari folklòric d'Urgell*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981

-Donques es veu que el dia de Santa Àgata, que abans era festa molt principal i senyalada per natros els pagesos, el d'aquella caseta junyia¹⁶ el parell de bon mati i se n'anava cap a fer la junta¹⁷.

Era pel camí que va trobar, em sembla que l'avi deia un pobre captaire, que li va voler fer memòria d'aquella seva distracció o mala voluntat.

-Que Déu-vos-guard de prendre mal- li digué el passavolant.

-Que Ell vos ajudi.-

-Goiteu, vos home... A ben segur que avui vos heu llevat per la mala espona, o be no heu mirat el calendari gens ni mica...-

-I que voleu dir amb això? – li fa el pagès aguantant els bous que al seu darrere bavejaven voi remugant.

-Oh... res..., res, res. Que avui si no vos en recordeu em penso que és Santa Àgata i no vos tinc pas de dir lo senyalada que és la festa.-

-Mireu vos el caminant... La gata que em penso que voleu dir, més que segur que s'està en algun recó de casa... perquè la mixa es molt ratadora... je, je, je.- i reia d'una manera que fins feia esgarrifances.

-No m'heu pas entès veieu, o be jo em penso que ho heu fet prou i bé de sobres. Jo no vos sóc pas parlat de gats i encara menys de gates...-

I donques...-

-Jo lo que vos dic es que avui és Santa Àgata i Déu faci que no vos en recordeu ja massa amb retraç...-

-Goiteu... la gata sabeu... Aneu a casa que la dona ja vos l'ensenyarà.-

-Amb Déu siau... que quan el ruc no te set... si... ja pots anar xiulant que... tururut...- i amb la mà feia un gest estrany.

-Ja veureu... un home fa el que li sembla i endemés... sabeu... lo que no es cogui per vos... deixe-ho cremar que no vos farà pas mal profit...- i encara botzinant se'n baixava a la troçada per començar la junta.

El vianant es perdia mentrestant dins l'aubaga.

El pagès enganxava els bous a l'arreu i començava el primer solc. N'havia fet tres o bé quatre, quan va trobar que el goret¹⁸ se li enfondia i els bous i ell s'ensorraven. Amb un renec cargolat volgué provar de sortir d'allà dintre..., més ja era tard. Déu Nostre Senyor el castigava pel manament i la burla.

Tot d'un plegat la terra va acabar d'obrir-se i arreu, bous i llaurador, varen caure a l'infern per sempre més.

-I a darrera la porta hi ha un fus acabat Amen Jesús.- deia la muller del que això em contava, voi arrupida arran del foc. –Si... ves-te-les a creure aquestes falòrnies...-

-Calla heretge- li replicava el seu home, -que tothom sempre ha dit que era veritat... o sinó no tingues por... ¿Doncs perquè al camp on va passar això, que avui és un escampall de rocs, hi diuen el Pla de la Mala Junta?... Endemés, pertot on el dia de Santa Àgata hi jau la boira, ja es poden bellugar,

¹⁶ Junyir: Posar el jou a un animal o a un parell d'animals (Diccionari català-valencià-balear, DCVB) D'aquí que "...junyia el parell (de bous)... i anava cap a fer la junta..."

¹⁷ Junta: Treball de llaurar que fa un parell d'animals sense interrupció (DCVB)

¹⁸ Goret (guaret): Terra de conreu llaurada i encara no sembrada; especialment la que es deixa sense sembrar durant un o més anys perquè reposti (DCVB)

que a l'estiu no els faltaria una bona pedregada... Per això molts pobles en el dia de la Santa, toquen força les campanes, perquè ella estigui ben contenta i els deslliuri d'aquella malvestat...-“¹⁹

De la festa religiosa a la Diada de Santa Àgata de Prats de Lluçanès

Com tantes altres festivitats religioses, la de santa Àgata també s'anava apagant a favor d'altres celebracions que l'església podia considerar més apropiades, o que la mateixa societat va anar deixant d'atendre amb aquella devoció d'anys enrere. La devoció a santa Àgata només va mantenir-se a les poblacions on n'era la patrona o en aquelles capelles que portaven el seu nom, com a l'església de Gaià, que anualment es deuria celebrar la missa i es cantaven els goigs.

Tanmateix, els primers anys del segle XVIII, a causa de la guerra de Successió, el Lluçanès va ser un dels nuclis més revoltats, amb la crema el dia 5 de febrer de 1714 de les poblacions de Sant Feliu Sasserra, Oristà i Prats de Lluçanès. Com sabem, els protagonistes de la crema van ser les tropes borbòniques comandades per José Carrillo de Albornoz, comte de Montemar²⁰, que es va voler venjar de la desfeta soferta pel seu exèrcit en unes escomeses protagonitzades a Balsareny el gener de 1714, per les forces catalanes comandades per Antoni Desvalls i de Vergós, conegut pel marquès de Poal.

José Carrillo de Albornoz (1671-1747)
Aiguafort, col·lecció Museu del Prado

Antoni Desvalls i de Vergós (1666-1724)
Recreació feta per Francesc Riart i Jesús Lloria²¹

¹⁹ VILARMAU, Josep M. (DGCPA). Arxiu Vilarmau. *Rondalles, exemples morals, acudits...*, Índex 4.5.1.50 (c.420, s.5)

²⁰ CERRO NARGÁNEZ, Rafael. <https://raco.cat/index.php/Pedralbes/article/view/101553/152342> (04/02/2023)

"Montemar fue destinado al sitio de Barcelona, aunque no participó en el asalto final. Durante el levantamiento catalán de enero de 1714 recibió órdenes de reprimirlo con 2.500 hombres. El resultado fue dos contundentes operaciones de castigo que destruyeron las villas de Caldes de Montbui y Torelló. Posteriormente atacó el Lluçanés, calcinando también las poblaciones de Prats, Sant Feliu Sasserra y Oristà. Estas duras acciones le granjearon cierta fama de militar duro y cruel, pero efectivo."

²¹ A continuació, oferim la imatge correcta d'Antoni Desvalls, general en cap de l'exèrcit català, per què

Segons els documents que narren aquesta repressió implacable i el testimoniatge d'aquells pradencs, de totes les cases que hi havia aleshores a la vila, hi ha escrits que ens diuen que només en quedaren una tercera part de bonament habitables i d'altres, com el signat pel comandant Feliciano Bracamonte el setembre de 1714, ens diu que només restaren dempeus la casa del vicari curat (rectoria) i la casa de la vila. Això mateix afirma Joan Piniella. Tot i la desfeta, els seus habitants van procurar refer-se d'aquella greu situació i es van mantenir fermes en la seva reconstrucció.

Les informacions locals més antigues que trobem, són les que ens expliquen Joan Piniella i Fumaña (1801-1886), que en les seves memòries va escriure a causa de la crema "*... no se pudo oir misa a la Yglesia hasta el 31 de Marzo de 1716; quedó quemado todo excepto la rectoria y casa de la villa, no quedando ninguna de las 137 casas que tenia la villa...*". L'altre cronista local, mossèn Josep Valls i Borafull (1850-1918), ens diu "*... en memòria de la qual (crema) repiquen fort les campanes de Prats...*"

A partir de l'any 1716 es va poder tornar a dir la primera missa dins l'església de sant Vicenç i, potser més tard, quan hi va tornar a haver campanar, el so de les campanes es va poder escoltar de nou en celebrar la festa de santa Àgata.

No sabem quan va desaparèixer la festivitat religiosa de santa Àgata al Lluçanès, ni disposem de cap document que ens confirmi la data ni l'època que els pradencs van iniciar el bonic costum d'anar a tocar les campanes en memòria de la crema i que avui tots coneixem amb el nom de la Diada de Santa Àgata. Mentre no apareguin nous documents, el sentit comú ens fa pensar que entre la desaparició de la primera i l'arribada de la segona hi hauria una franja de més d'una centúria.

Sobre l'origen de la Diada de Santa Àgata hem de fer algunes consideracions. D'entrada no es pot pensar que fos dins de l'època del regnat de Felip V o els seus successors, a no ser que la població encara continués tocant les campanes en honor a santa Àgata com a festivitat religiosa i que anys més tard va desaparèixer.

El més prudent és pensar que l'origen de la Diada de Santa Àgata que avui tots coneixem, fos en algun moment del segle XIX. Entrats ja de ple en aquest segle, semblaria que el més vell cronista pradenc, Joan Piniella, ho hauria d'haver recollit en algun dels seus manuscrits, cosa que de moment no hem pogut confirmar. Hi ha dues pàgines escrites per ell que dona compte d'una llista de festes i costums pròpies de Prats, com la Festa Major, amb el ball de la Trencadansa; la festa dels Elois, amb el ball del Contrapàs; les festes del Roser de Maig i d'Octubre, amb la plantada d'un pi al mig de la plaça Vella, celebració que fa molts anys que ja no se celebra; els Romeus, per Carnestoltes; Pasqua, amb les caramelles; les fires de Sant Jaume i Santa Llúcia, però en cap cas ens parla de la Diada de Santa Àgata. Això ens fa pensar que aleshores aquesta festa encara no se celebrava.

Per altra banda, creiem que l'inici i consolidació d'aquesta Diada pot tenir lloc dins de l'últim quart del segle XIX. Això és el que es pot desprendre de les paraules de mossèn

restí al servei d'una futura escultura figurativa el dia que els nostres governants es prenguin seriosament la imprescindible dignificació dels nostres herois, com es fa a la resta de països normals.

<https://historiavibrant.cat/el-gran-heroi-catala-antoni-desvalls/> (Ed. Vibrant, publicat el 10/07/2020, últim accés 04/02/2023)

Josep Valls, quan diu que en memòria de la crema repiquen fort les campanes de la parròquia. El seu llibre és de l'any 1912, però s'intueix que ja fa alguns anys que els pradencs celebraven aquesta Diada. Ens permetem aventurar que el seu origen pot tenir lloc dins l'esclat de la Renaixença, tot i que es produiria uns anys més tard, atès que els moviments que passaven a la capital catalana, tardaven un temps abans no arribaven a les zones rurals.

Així doncs, cent anys després de la promulgació del Decret de Nova Planta, després de la pèrdua de les llibertats de Catalunya, quan la llengua administrativa era el castellà i des de l'Estat no entenien el fet diferencial català, perquè, tot i que els catalans del segle XIX se sentien espanyols, conservaven la seva llengua i els trets diferencials dins el nou Estat liberal. A Catalunya ja hi havia una indústria en marxa, enfront de l'estructura agrària de la resta de l'Estat. Tots aquests factors van fer esclatar un moviment social i de consciència nacional que es donava dins les elits burgeses i més cultes del país.

Bonaventura Carles Aribau va publicar l'Oda titulada *La Pàtria* l'any 1833, que venia a posar les bases perquè s'identifiqués la llengua catalana amb la nació catalana. Després van venir els Jocs Florals, amb un reguitzell d'autors de primer ordre dins del panorama català. Més enllà dels escriptors, també hi van haver un bon grapat de músics, folkloristes, artistes de totes les arts i al seu costat un bon gruix de publicacions en català (*La Renaixença*, *Diari Català*, *La Tramuntana*, *L'Esquella de la Torratxa*, *La Veu de Montserrat*, etc.) que anava acostant aquest sentiment a tot el poble.

Capçalera del diari *La Renaixença* que es publicava a Catalunya des de l'any 1870²²

Un altre fet important va ser la commemoració de l'Onze de Setembre, amb la missa oficiada a Santa Maria del Mar, molt a prop del Fossar de les Moreres, en honor als màrtirs morts, acte que va tenir lloc el dia 11 de setembre de 1886. Dos anys més tard, amb l'Exposició Universal de Barcelona, s'instal·là l'estàtua d'homenatge a Rafael Casanova i a partir d'aleshores, esdevindria el punt de referència dels actes commemoratius i reivindicatius. A partir de l'any 1894 ja hi van haver els homenatges amb ofrenes florals.

En el cas de Prats de Lluçanès i concretament a finals del segle XIX, hi podem afegir alguns elements que hem de tenir en compte. Hi havia un petit cercle de persones i de famílies que tenien contactes amb cercles literaris, musicals i d'altres àmbits capaços d'influir en la societat pradenca, com per exemple els Piniella, o el mateix mossèn Valls, tots ells socis del Centre Excursionista de Catalunya i, de retruc, de l'Ateneu Barcelonès. Recordem que mossèn Valls, a l'any 1892 va publicar el llibre *Concepto y ordenamiento de la vida humana*, un volum de pensaments i d'assaigs de més de set-centes pàgines, més tard també va col·laborar en el Diccionari català-valencià-balear. Un altre

²² <https://blocs.xtec.cat/espaidelarosalita/2013/08/21/segle-xix-a-catalunya-la-renaixenca/> (8/2/2023)

personatge del Centre Excursionista de Catalunya que va tenir lligams i influència en aquestes elits de Prats va ser Pelegrí Casades i Gramatxes, que a la dècada dels anys 1880 va venir en tres o quatre ocasions a Prats i al Lluçanès i l'any 1897 va publicà el llibre *Lo Lluçanès*. Ell també era susceptible d'haver aportat idees i consciència de país.

Altres famílies com els Garreta o els Pecanins, on ja despuntava el jove Joaquim Pecanins com a músic i folklorista, o els cercles associatius i grups de teatre o d'orquestrs i orfeons, pensem que els orígens de l'Orfeó del Lluçanès són de l'any 1900, però el pòsit ja deuria córrer d'anys abans, essent un dels més antics de tot Catalunya. Tots aquests elements d'esclat d'idees, poden assentar les bases per prendre consciència d'un sentit catalanista i de pàtria. Potser és aleshores quan algú o algunes persones, entre elles el mateix mossèn Valls, que deuria saber que feia molts anys que a Prats de Lluçanès per la diada de Santa Àgata es tocaven les campanes com a festivitat religiosa, els hi passés pel cap que seria bonic de commemorar aquella crema del 5 de febrer de 1714, justament el dia de santa Àgata, i fer-ne memòria col·lectiva.

A més, aleshores ningú podia tocar les campanes del campanar sense el consentiment del senyor rector del poble. En paraules d'Antoni Pladevall en el pròleg del llibre de mossèn Valls, editat l'any 1988 per l'Ajuntament de Prats, diu que els rectors d'aquella època, tant mossèn Sebastià Obradors com mossèn Josep Bou i Mas, estimaven molt mossèn Valls, que en un primer moment va venir com a mestre, però que ells el consideraven com un ajudant o vicari de la parròquia. O sigui que pel que fa al permís del rector per tocar les campanes, aquest ja el tenien concedit.

Imatge del carrer Major, des del campanar.
(foto FXCJ, 2015)

Tanmateix, no sabem en què consistia aquella commemoració que de fa anys coneixem com a Diada de Santa Àgata. Però si l'antiga festa de santa Àgata se celebrava amb un fort repic de campanes i potser amb una col·lecta per als actes d'aquell dia, hem de suposar que es continuaria fent de la mateixa manera, però amb una altra finalitat.

Des d'aleshores, el poble de Prats de Lluçanès, a l'igual que a tot Catalunya, ha passat per diverses vicissituds i canvis de règim i al ser una celebració que dona lloc a reivindicacions socials o polítiques, fa que la Diada de Santa Àgata també hagi tingut alts i baixos, sobretot durant la primera època franquista²³. Recordem, per exemple, que a l'igual que la Diada de l'Onze de setembre,

²³ *L'Estel*, febrer 1968. Secció de notícies: "El dia 5 de febrer, i com tots els anys, les campanes de l'església parroquial de Prats, van llançar-se al vol commemorant els fets calamitosos de l'any 1714. És una llàstima que aquesta commemoració hagi perdut aquella nota simpàtica d'anys endarrere, en què molts veïns de la població pujaven al campanar a tocar les campanes al llarg de tot el matí. Són coses que no haurien de perdre's mai ja que formen part de la vida dels pobles."

quan tothom posa senyeres als balcons, durant una bona època també es col·locaven aquests símbols a les finestres i balcons per la Diada de Santa Àgata, costum que seria bonic de tornar a recuperar.

Tenim la sort de disposar d'escrits com els Piniella i mossèn Valls, però també d'autors que a través de la revista *L'Estel*, ens han fet conèixer moltes de les festes populars de Prats de Lluçanès. Aquí ens ha semblat de transcriure els records i vivències que tenen ells de la celebració de la Diada de Santa Àgata a la segona meitat del segle XX.

Pere Vila i Espona²⁴ (Prats de Lluçanès, 1922-2009), col·laborador i fundador de la revista *L'Estel*, ens explica molts detalls d'aquesta Diada i ho fa al número del mes de febrer de l'any 1976:

“ – Hi ha res pels escolans? Som el dia de santa Àgata...

I tota la gent sabia el que això vol dir. Aquesta santa –quina festa s'escau el dia 5 de febrer- no és pas que fos advocada contra alguna malura, ni que la vila de Prats li hagués fet un vot especial ni cap prometença: Prats, en aquest dia, llançava –i segueix llançant!- al volt les campanes en memòria d'una de les diverses cremes a que es veié sotmesa la vila per fets de guerres. Per aquest motiu, i sense que la cosa es pregonés solemnement, com el «tritleig general» amb que s'anuncia la Festa Major, posem per exemple, cada any en el matí hivernal del dia 5 de febrer sorgeix algun devot de les tradicions nostrades que puja al campanar i amb la millor voluntat i devoció, com qui ofereix un acte de desgravi a la terra i a les pedres seculares i a les totxanes modernes que formen el conjunt de la nostra població, es posa a repicar les campanes. I així com en els programes de festa grossa hi dibuixem un campanar que hagués de simbolitzar aquesta diada, caldria dibuixar-hi als quatre vents, tot l'esperit de la pàtria i l'amor dels seus fills envers ella.

A dalt podem veure el nen Lluís Riera, de cal Vilardell, i a la dreta Ferran Vila, de cal Siller, tots dos tocant les campanes per la Diada de Santa Àgata del 5 de febrer de 2010. (fotos Jordi Palau i Malé)

²⁴ Pere Vila i Espona va morir a Prats de Lluçanès l'any 2009, justament el dia de santa Àgata.

És bonic de veure com un poble al cap de varis segles, després dels alts i baixos propis de la història, i de les vicissituds de tota mena, ha sabut conservar un costum com aquest, que diu tant al seu favor. No hi fa res que pocs anys enrere fossin encara la colla dels escolans amb el vell campaner que els comandava els que pujaven dalt del campanar i encenien foc i es tornaven els repics, mentre els més menuts passaven per les cases a demanar si hi havia res per a la festa, recollida que servia per organitzar un petit refresc i fer que durés tot el matí la gatzara. No hi fa res, repetim, que avui que les circumstàncies de la vida obliguen a tothom a «anar més al gra», la cosa s'hagi simplificat i que hi manqui el campaner «professional» i el brogit de la quitxalla. El que importa és seguir mantenint viva la flama, demostrar que l'esperit no mor i que la rellevada que hem rebut l'aguantem amb goig i la mantinguem amb honor fins a l'hora de passar-la a la generació que ens succeeixi.

Cada any, en aquest dia, no ens podem estar de recordar una redacció escolar del temps de la nostra infantesa, en que el senyor mestre, després d'explicar-nos tot el significat d'aquests fets arrelats a l'ànima del poble, ens feia acabar amb aquesta idea, que segueix essent vàlida:

Es conta que un dels components del cos de l'exèrcit que havia destruït i encès la vila, quan la deixaven, convertida ja en runes fumejants, prengué una teia mig cremada i negrenca, i amb ella va escriure en una llenca de paret que encara li ho permetia:

– Aquí fou Prats de Lluçanès!

I ens deia el mestre: Nosaltres hem de procurar amb la nostra actuació de ser sempre fidels a la terra. I que per les nostres obres el poble perduri i s'enalteixi, i es pugui dir amb l'orgull més noble:

– Aquí fou, és i serà Prats de Lluçanès!”²⁵

Ramon Girvent i Sanmartí, repicant les campanes com s'acostumava a fer per la Diada de Santa Àgata. Va ser l'últim campaner de Prats (1967-2004), substituint Joan Mugosa, de cal Baldiri, que a vegades era ajudat pel seu fill Sebastià Mugosa. Joan Mugosa ja havia agafat el relleu de mans de Francisco Serra, de cal Campaner, que ja ho havia estat abans de la guerra civil. (foto Martí Font – CONTRAST, 2015)

²⁵ VILA i ESPONA, Pere. *La diada de Santa Àgata*. Revista *L'Estel* del mes de febrer de 1976

Josep Maria Gost i Grau (Prats de Lluçanès, 1921-1996), col·laborador i fundador de la revista *L'Estel*, ens explica el següent:

“Abans molta quitxalla del poble pujava al campanar i mentre el campaner els feia torrades i els donava moscatell, ells anaven estirant les cordes de les campanes fent un soroll eixordador. No faltava tampoc algun parroquià que no podia deixar passar aquell matí sense fer acte de presència al campanar i exhibir les seves dots de repicador. El soroll o repiqueig durava fins al toc d'oració del migdia. Els diners de les torrades i el vi, s'obtenien mitjançant una “capta de Santa Àgata” que feien per les cases els mateixos infants.”²⁶

Roser Reixach i Ramon Girvent al campanar de l'església de Sant Vicenç de Prats, amb una colla de nenes i nens, el dia de Santa Àgata de l'any 2015.
(foto Martí Font – CONTRAST, 2015)

Finalment, Maria Cirera i Plantalamor (Prats de Lluçanès, 1912-1999) una senyora plena d'espiritualitat cristiana, escriu un article sobre la Diada de Santa Àgata titulat *Ressorgiment*, a la mateixa revista *L'Estel* del mes d'abril de 1987:

“ Cinc de febrer, diada de Santa Àgata. Bona part del matí les campanes no deixen de tocar, invitant-nos a pensar sobre el passat i el present del nostre poble, i jo diria que un lloc molt adient per fer-ho és el Serrat del Perich. L'últim vestigi del poble destruït, i on hem pogut i podem constatar millor el seu ressorgiment.

En la meva infantesa, quan passava prop d'aquell serrat sentia com si una força misteriosa m'empenyés, obligant-me a endinsar-m'hi i a contemplar aquells horts dibuixats pels fonaments d'on hi havia hagut assentades les cases del carrer més vistós de tots. M'envaïa un sentiment de nostàlgia

²⁶ GOST I GRAU, Josep Maria (Fidel), *Costums del mes de febrer. Santa Àgata. L'Estel*, febrer de 1983.

pensar en la tristesa i humiliació dels seus habitants quan veuriem les seves llars destruïdes pel foc, al mateix temps que sentia un gran desig de poder-lo veure'l reconstruït i ple de vida.

Avui es pot dir que això en bona part està assolit, i ha anat desapareixent d'allí la nuesa i la ruïna que antany mostrava. Dóna bo d'atansar-s'hi per gaudir de la seva tranquil·litat bo i recordant la seva història, que en definitiva és la de la vila.

Si volem captar en tots els aspectes el missatge que ens duen les campanes el dia de Santa Àgata, veurem que està lligat amb la fe en Déu que els nostres avis posseïen, i si volem gaudir plenament de les millores que al llarg dels anys s'han obtingut, hem de prendre exemple d'ells. Per donar una idea de la seva religiositat i patriotisme, us escriuré els trossos de la lletra «Nostre Lema», que els cantaires d'alguns Orfeons dels que hi ha hagut a Prats entonaven amb gran entusiasme; que en resum, és un cant de lloança i de fe en Déu i d'amor a la Pàtria.

Nostre Lema

*Dintre ton cor nasquérem,
oh noble Catalunya.
Vivim la teva vida,
tenim tos sentiments.
Des de sa tomba ens criden
salvem la nostra mare,
salvem a Catalunya,
siguem sempre valents.*

*Seguint nostres petjades
valents quan hora sia,
salvant nostres creences,
salvant la nostra fe,
per Déu i nostra Pàtria
volem donar la vida,
al peu de l'ara santa
n'hem fet un jurament.”²⁷*

Petits i grans, tots estan convidats a fer el repic de campanes el dia de Santa Àgata. En aquesta ocasió podem veure Manel Bartrons i les germanes Josefina i Maria Teresa Jordà.
(foto M. Antònia Gombau i Jordà, 5/2/2001)

²⁷ CIRERA i PLANTALAMOR, Maria, “Tres columnes”. *Ressorgiment*. Revista *L'Estel*, abril de 1987

Posats a escriure versos, n'hi ha uns de Pere Vila i Espona, per una sardana de caramelles per la Pasqua de 1955, amb música de mossèn Enric Bonada, que són ben apropiats per a la Diada de Santa Àgata. L'autor la titula *Prats de Lluçanès*.

*Un bocinet de terra catalana
ens ha guanyat el cor.
Cantem-li avui, companys, una sardana
filla galana
del nostre amor.*

*És la terra que un dia ens bressolava
i on voldriem morir.
És la vila de Prats senzilla i brava,
jamai esclava:
sols del Destí.*

*Amb la mateixa fe que els nostres avis
morien guerrejant,
nosaltres amb el cor a flor de llavis
llancem els glavis
i et farem gran!*

...

Roser Reixach, fent un repic de campanes per la Diada de Santa Àgata de l'any 2010.
(foto Jordi Palau i Malé, 2010)